

הרב יגאל קמינצקי

נשים: יסוד האמונה והתקווה בעם ישראל

פתיחה

א. מהותו של חג הפסח
ב. מדוע דוקא ד' כוסות?
ג. מהות ד' כוסות הודאה לשעבר ולעתיד
ד. אף הן היו באותו הנס - מחלוקת ראשונים
סיכום

פתיחה

נשים חייבות במצוות ליל הסדר מהטעם שאף הן היו באותו הנס.
בשו"ע או"ח בהלכות פסח נפסק:

"גם הנשים חייבות בארבע כוסות ובכל מצוות הנוהגות באותו
לילה".

(סי' תע"ב, סעי' י"ד)

ודבר תימא הוא שמזכיר דווקא את חיוב ד' כוסות שהוא מדרבנן
ואילו את המצוות שהנשים חייבות מהתורה כגון אכילת מצה, הוא
מבליע¹. יתירה מכך, הוא לא מביא שום מקור נוסף לחיוב נשים
במצוות דאורייתא בליל הסדר, והמקור היחידי הוא הסעיף הזה. גם
הבית יוסף אורח חיים כותב:

"ואחד אנשים ואחד נשים חייבים בהם כמובא בפסחים (ק"ח, ע"א):
נשים חייבות בד' כוסות שאף הן היו באותו הנס ומטעם זה צריך
לומר שהן חייבות בכל מצות הנוהגות באותו הלילה וכמו שכתב
רבינו".

(סי' תע"ב, י"ד)

משמע שהמצוה העיקרית בלילה זה לנשים היא ד' כוסות ומהטעם
שהן היו באותו הנס וזה גם מקור החיוב לשאר מצוות הנשים באותו
הלילה, כולל מצוות מצה, וזה קשה שהרי חיוב אשה במצה הוא
מהתורה ומטעם אחר וכמובא בפסחים:

"דאמר רבי אליעזר: נשים חייבות באכילת מצה דבר תורה,
שנאמר לא תאכל עליו חמץ וגוי כל שישנו בבל תאכל חמץ - ישנו
באכילת מצה. והני נשי נמי, הואיל וישנן בבל תאכל חמץ - ישנן
בקום אכול מצה".

(מ"ג, ע"ב)

כאמור בגמ' לעיל, נשים חייבות בארבעה כוסות הללו, שאף הן היו
באותו הנס, ויש לשאול: א. איזה נס הקשור לד' כוסות היה במצרים,

¹ יש הסוברים שגם מצוות הגדה לנשים היא מהתורה.

שבשלו נשים חייבות?² ב. מדוע נכתב שנשים חייבות בדי' כוסות לפי שהיו באותו הנס, ולא נכתב למשל שהן חייבות במצות הגדה לפי שהיו באותו הנס?

א. מהותו של חג הפסח

חג הפסח מסמל לא רק את הגאולה שהייתה אלא גם את זו שתהיה. חז"ל רצו להעמידנו על הקשר המחייב והבל ינתק בין פסח מצרים לגאולה השלמה שהרי ללא קשר זה, לאחר שגלינו שוב לבין האומות ונשתעבדנו בהם, הטעם לקיום חג הפסח לדורות נחלש כמו שמגילת תענית, שמצוינים בה ימי חג על הצלות עם ישראל בבית שני, בטלה בשל החורבן, וכמו שאיננו חוגגים מדי שנה את בנין ביהמ"ק מאחר שהוא כבר חרב, על כן חז"ל הבינו שהמשמעות של פסח היא לא רק גאולת מצרים אלא לא פחות מכך הגאולה העתידית, ולכן הם חפשו דרך לבטא את המשמעות המתמשכת של פסח בכל הדורות.³

כעין זה מצינו בחנוכה, שם נשאלה השאלה: מדוע הגמ' מצינת רק את נס פך השמן, שמצד עצמו היה נס פחות חשוב ובמידה מסוימת אף מיותר, שהרי טומאה הותרה בצבור, כמו כן, לא היה קורה דבר אם לא היינו מקיימים מצוה זו שהרי אונס רחמנא פטרי, ואילו את נס הניצחון במלחמה שהוא הרבה יותר משמעותי אין הגמ' מזכירה כלל! והתשובה היא שאמת, לשעתו, נס הניצחון במלחמה היה הרבה יותר משמעותי וכדברי הרמב"ם שחזרה מלכות ישראל יתר על מאתיים שנה⁴, אך לאחר החורבן אין יותר מקום לחגוג חג זה. העובדה שחז"ל קבעו לדורות את המצוה של הדלקת נר חנוכה, שורשה בהכרה שלנס השמן יש משמעות לדורות, כלומר שגם במשברים היותר גדולים שעתידים לעבור על עם ישראל, הקב"ה יהיה אתנו, ויפעל למעננו גם מעל הטבע. כמו כן חז"ל חיפשו מסר לדורות שיביע את הרעיון שנס יציאת מצרים והנהגת עם ישראל ע"י הקב"ה הם לדורות ויציאת מצרים היא תחילתו של תהליך של גאולה המלווה אותנו כל הדורות עד למימוש גאולתנו השלמה, כדמצינו בברכות:

"תניא, אמר להם בן זומא לחכמים: וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח? והלא כבר נאמר (ירמיהו כ"ג, ז'): 'הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל

² בפורים למשל מצווה להשתכר ביון, מכיוון שההצלה באה מתוך משתה היין, אבל מה ליין ולפסח?

³ זה מה שאנו אומרים בהגדה: "בכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים".

⁴ רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פ"ג, ה"א.

מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם! - אמרו לו: לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה, אלא שתהא שעבוד מלכות עיקר, ויציאת מצרים טפל לו... וכן הוא אומר (ישעיהו מ"ג, י"ג): 'אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תתבוננו', 'אל תזכרו ראשונות' - זה שעבוד מלכות, 'וקדמוניות אל תתבוננו' - זו יציאת מצרים. (שם) 'הנני עשה חדשה עתה תצמח' - תני רב יוסף: זו מלחמת גוג ומגוג".

(י"ב, ע"ב-י"ג, ע"א)

דווקא ד' כוסות של יין מסמלים את הגאולה שהייתה עם זו העתידית. חז"ל מצאו לנכון לציין את הקשר שבין יציאת מצרים לגאולה העתידית, במצות ד' כוסות של יין דווקא, לפי שנביאי ישראל השתמשו בד' כוסות של יין כסמל לגאולתנו השלמה.

בילקוט שמעוני על התורה פרשת וישב נאמר:

"ויוכס פרעה בידיו (בראשית מ' י"א), מכאן קבעו חכמים ד' כוסות של לילי פסח: ר' הונא בשם ר' בנאה אמר: כנגד ארבע לשונות של גאולה שנאמרו במצרים והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. ר' שמואל בר נחמן אמר: כנגד ד' כוסות שנאמרו כאן: וכוס פרעה בידו, ואשחט אותם אל כוס פרעה, ואתן את הכוס על כף פרעה, ונתת כוס פרעה בידו. ר' לוי אמר: כנגד ארבע מלכיות. ר' יהושע בן לוי אמר: כנגד ארבע כוסות של תרעלה שעתיד הקב"ה להשקות את אומות העולם, הה"ד כי כה אמר ה' וגו' קח את כוס היין [החמה הזאת מיד], כוס זהב בבל ביד ה', כי כוס ביד ה' וגו', מלא מסך ימטר על רשעים פחים אש וגפירת ורוח זלעפות מנת כוסם. וכנגדן הקב"ה משקה את ישראל ארבע כוסות של ישועה לעתיד לבא, שנאמר: ה' מנת חלקי וכוסי, דשנת בשמן ראשי כוסי רויח, כוס ישועות, שתי ישועות א' לימות המשיח ואחת לימות גוג ומגוג".

(רמז קמ"ז)⁵

מצאנו א"כ שד' כוסות של יין הם סמל לכלל תהליכי הגאולה שילוו את עם ישראל, הכוללים נקמות ישועות ונחמות.⁶

⁵ כעין זה מובא גם בירושלמי פסחים פ"י, ה"א.

⁶ יש להעיר, שמה שאמר המדרש שד' כוסות הם כנגד ד' לשונות של גאולה, הכוונה לא רק אלו המופיעות ביציאת מצרים, אלא גם כנגד אותן לשונות המופיעות בגאולה העתידית כגון: 'והוצאתי אתכם מן העמים', 'וכן אבקר את צאני והצלתי אתהם', 'ולקחתי אתכם מן העמים', 'חינם נמכרתם ולא בכסף תגאלו', וכו', כמו כן יש להוסיף, שלא בכדי, הכוסות המופיעות אצל יוסף הם סמל של גאולה, דמצינו שהגר"א בקול התור, בהתייחס למהלך הגאולה כותב, ש"יוסף" בגימטריה שווה ל"ציון" העולה לסך 156. וכל מה שאירע ליוסף יארע לציון.

ב. מדוע דוקא ד' כוסות?

הטעם, מדוע דווקא ד' כוסות של יין נבחרו ע"י הנביאים לסמל של גאולה? את הרעיון העומד מאחורי המשלת גאולתו של עם ישראל ע"י הנביאים בד' כוסות יין דווקא, מסביר המהר"ל:

"...פסח מצה ומרור שזה מורה על עצם הגאולה, בא ההוראה עוד בארבע כוסות על מדרגה יותר עליונה... כי ההפרש שיש בין האכילה והשתיה הוא דבר זה, כי האכילה כמו שיתבאר הוא יותר גשמי מן השתיה, כי המשקה הוא דק יותר וכל דבר שהוא דק הוא יותר רחוק מן הגשמי... אכילת מצה ושתיית ארבע כוסות באו להורות על קבלת ישראל שתי מעלות, האחת הוא עצם היציאה לחירות שבאה ההוראה במצות מצה, והשני על מה שישראל הם נגאלים כבר ודבר זה מעלה עליונה יותר באשר כבר הם נגאלים. או שתאמר כי הגאולה יש לה שתי מדרגות, המדרגה האחת מה שהם נגאלים בעצמם יוצאים מרשות אחרים, והמדרגה השנייה סדר הגאולה וציור המושכל שלה המופשט מן הגוף לגמרי רק נקי מופשט מן הגוף והתקשרות סדר הגאולה בו יתברך".

(גבורות ה' פרק ס' עמוד רס"ח ואילך)

העולה מדברי המהר"ל שמצוות הסדר הקשורות באכילה, מורות על נס יציאת מצרים, ואילו ד' כוסות מורות על הגאולה השלימה. כמו שפתחנו, האכילות בלילה זה הם כנגד היציאה ממצרים שכבר הייתה, ושמצד עצמה לא היה מקום לקיימה לדורות בשל יציאתו של עם ישראל לגלות נוספת והסיבה שבכל זאת ממשיכים לקיימה היא בשל חיבורה אל הגאולה השלמה והנצחית הבאה לידי ביטוי בד' כוסות.

כידוע בחנוכה עצם הדלקת הנרות וקיום הדין של "מוסיף והולך" מזכירים ומעוררים בברור את נס פך השמן. כנ"ל עצם קריאת המגילה בפורים מזכירה ומעוררת את הנס כפי שמסופר בה, אולם שתיית ארבע כוסות מצד עצמה לא מזכירה ולא מעוררת כל נס לכן חז"ל הסמיכו את שתיית ד' כוסות לאמירת ההגדה. אם נעיין היטב נמצא כדברי המהר"ל שכל אחת מארבע כוסות נסמכת לדברי נקמה, נחמה, או גאולה. כוס א' שהיא הקידוש, נסמכת לאמירה "זכר ליציאת מצרים", שהיא כנגד היציאה הראשונה האמורה להתחבר לגאולות העתידיות. הכוס השנייה נסמכת לברכת "אשר גאלנו" המסתיימת בבנין ביהמ"ק ובמילים "ונודה לך שיר חדש על גאולתנו" וכו', וכבר דרשו חז"ל שהלשון "שיר" הוא לעתיד לבוא, כמובא בשיר השירים רבה:

"בעוה"ז על ידי שצרתן צרת נקבה יולדת, הן אומרים שירה לפניו בלשון נקבה, אבל לעוה"ב על ידי שצרתן אין צרת יולדת, הן

אומרים שירה בלשון זכר, הה"ד (ישעיה כ"ו, א'): ביום ההוא יושר השיר הזה".

(פרשה א', ג')

הכוס השלישית נסמכת ל"שפוך חמתך"⁷ ולפרק בהלל "לא לנו", כפי שמופיע בגמ' פסחים בהמשך:

"חבלו של משיח - דכתיב (תהלים קט"ו, א'): 'לא לנו ד' לא לנו'... אמר רבי יוחנן: 'לא לנו ד' לא לנו' - זו מלחמת גוג ומגוג".

(פסחים קי"ח, ע"א)

הכוס הרביעית נסמכת לברכת "נשמת כל חי" הכוללת הודיה על ניסי מצרים, ברעב זנתנו, ובשבע כלכלתנו, מחרב הצלתנו, ומדבר מלטתנו, ומחליים רעים ונאמנים דיליתנו, עד הנה עזרונו רחמך ולא עזבונו חסדיך ואל תטשנו ד' אלוקינו לנצח. ובהמשך ו"במקהלות" - יתפאר שמך בכל דור ודור... דוד בן ישי עבדך משיחך, משמע שעוסקת בגאולה העתידית וכן ב"ישתבח" - מופיע שיר ושבחה... וראינו שלשון "שיר" מובאת על הגאולה העתידית. וכן בהמשך הברכה: ברכות והודאות מעתה ועד עולם, וכן בסוף טוב להודות מעתה ועד עולם.

ג. מהות ד' כוסות הודאה לשעבר ולעתיד

מצאנו, א"כ, שד' כוסות עניינם הודיה על ניסי מצרים ועל הניסים העתידיים, וע"כ הן נאמרות בעיקר על ההלל, וכך מצינו בגמ':

וכי מאחר דאיכא הלל הגדול, אנו מאי טעמא אמרינן האי (הלל המצרי)? משום שיש בו חמשה דברים הללו: יציאת מצרים, וקריעת ים סוף, ומתן תורה, ותחית המתים, וחבלו של משיח. יציאת מצרים - דכתיב (תהלים קי"ד, א'): 'בצאת ישראל ממצרים, וקריעת ים סוף - דכתיב (שם, ג'): 'הים ראה וינס', מתן תורה - דכתיב (שם, ד'): 'ההרים רקדו כאילים', תחיית המתים - דכתיב (שם קט"ז, ט'): 'אתהלך לפני ד', חבלו של משיח - דכתיב (שם קט"ו, א'): 'לא לנו ד' לא לנו'. ואמר רבי יוחנן: 'לא לנו ד' לא לנו' - זו שעבוד מלכות, איכא דאמרי, אמר רבי יוחנן: 'לא לנו ד' לא לנו' - זו מלחמת גוג ומגוג".

(שם)

רואים בברור כיצד חז"ל לא הסתפקו באמירת הלל המצרי אע"פ שיש בו הרחבה ופרוט של השבח של יציאת מצרים, לפי שחז"ל רצו לחבר בין גאולת מצרים לגאולה העתידית, והם עשו זאת ע"י ד' הכוסות הנסמכות אל ההלל שפרקיו מקיפים את כל מהלך גאולתו של עם ישראל, מיציאת מצרים ועד לגאולה השלמה.

⁷ כוס של אליהו המבשר של הגאולה האחרונה.

סיכום התשובות לשאלות שבהן פתחנו :

א. השו"ע תולה את כל החיובים של הנשים בלילה זה בד' כוסות לפי שמצוה זו היא השורש והיסוד לכל קיום המצוות בלילה זה כולל מצות אכילת מצה, ובלעדיה לא היה מקום לקיום מצוות הלילה באופן שהן נעשות.

ב. אף הן היו באותו הנס של ארבע כוסות, פירושו שהן היו חלק מהגאולה ההווית והעתידית, דבר שבא לידי ביטוי ע"י חז"ל בארבע כוסות דווקא, ולכן עיקר חיוב הגמ' של "אף הן היו באותו הנס", זה ד' כוסות.

ד. אף הן היו באותו הנס - מחלוקת ראשונים

ויש לשאול דאם כדברינו שמצות ד' כוסות היא כל כך יסודית ומשמעותית, מדוע הב"י והשו"ע תולים את כל החיובים בליל הסדר במצות ד' כוסות, רק אצל הנשים, ולא אצל האנשים?
מצינו מחלוקת גדולה בהסבר "אף הן היו באותו הנס". רש"י בפסחים (ק"ח, ע"ב) וכן הרשב"ם סוברים שהן חייבות כי הן חוללו את הנס, ואילו התוס' והר"ן ועוד חולקים עליהם, וכך כותב הר"ן :

"פרש"י ז"ל בערבי פסחים בשם ר"י הלוי ז"ל (שנשים חייבות במקרא מגילה) לפי שעיקר הנס נעשה על ידם על ידי אסתר, והכי נמי אמרינן בחנוכה שנשים חייבות בנר חנוכה לפי שאף הן היו באותו הנס שנעשית על ידי יהודית, והכי נמי אמרינן שנשים חייבות בד' כוסות של פסח שאף הן היו באותו הנס, דאמרינן בעלמא בזכות נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים, מיהו לישנא לא אתי שפיר דלא הוה ליה למימר שאף דמשמע שהן טפלות וה"ל למימר שהן היו, ועוד דבירושלמי לא משמע הכי דקאמרינן התם ר' יונה אבוה דר' מונא היה מתכוין לקרותה בפני הנשים שבביתו שהכל היו בספק, פירוש ספק להשמיד להרוג ולאבד, ולפי פירוש רש"י ז"ל היה לו לומר לפי שהן היו עיקר הנס".

(חידושי הר"ן מגילה ד', ע"א ד"ה שאף הן)

וי"ל שלרש"י ולרשב"ם הנשים הן שחוללו את הנס כמובא במפורש :

"בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים".

(סוטה י"א, ע"ב)

וכן מצינו בהמשך הגמ' שם :

"תנא : עמרם גדול הדור היה, כיון שגזר פרעה הרשע כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, אמר : לשוא אנו עמלין! עמד וגירש את אשתו, עמדו כולן וגירשו את נשותיהן. אמרה לו בתו : אבא, קשה גזירתך יותר משל פרעה, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים, ואתה גזרת על

הזכרים ועל הנקיבות! פרעה לא גזר אלא בעוה"ז, ואתה בעוה"ז ולעוה"ב! פרעה הרשע, ספק מתקיימת גזירתו ספק אינה מתקיימת, אתה צדיק בודאי שגזירתך מתקיימת, שנאמר (איוב כ"ב, כ"ח): ותגזר אומר ויקם לך! עמד והחזיר את אשתו, עמדו כולן והחזירו את נשותיהן".

(שם י"ב, ע"א)

וכן מצינו במדרש המובא ברש"י שמות:

"בנות ישראל היו בידן מראות, שראות בהן כשהן מתקשטות, ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן, והיה מואס משה בהן, מפני שעשויים ליצר הרע, אמר לו הקב"ה: קבל, כי אלו חביבין עלי מן הכל, שעל ידיהם העמידו הנשים צבאות רבות במצרים. כשהיו בעליהם יגעים בעבודת פרך, היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות, וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים, לומר אני נאה ממך, ומתוך כך מביאות לבעליהן לידי תאוה ונזקקות להם, ומתעברות ויולדות שם, שנאמר (שיר השירים ח', ה'): תחת התפוח עוררתיך, וזהו שנאמר במראות הצובאות".

(ל"ח, ח' ד"ה במראת הצובאת)

גם כשהגברים חלשו ונתייאשו, הנשים היו אלו שעוררו תקווה בלבם. וכן לעתיד לבוא:

"ויאמרו כל העם (רות ד', י"א)... אין הדורות נגאלים אלא בזכות נשים צדקניות שבדור, שנאמר (תהלים צ"ח, ג'): 'זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל, לבני ישראל לא נאמר אלא לבית ישראל'".

(מדרש זוטא - רות פרשה ד', י"א)

אף הן היו באותו הנס - הן חוללו את הנס יחד עם הרבש"ע. רש"י ורשב"ם מבינים שאת הגאולה והניסים מחוללות הנשים ומה שנאמר שאף הן היו באותו הנס, אין הכוונה שבנוסף לנס שנעשה לאנשים הוא נעשה גם לנשים, אלא הכוונה היא שאף הן, יחד עם הרבש"ע, היו שותפות לנס גם הן היו חלק מהנס, הן היו אלו שגרמו לנס להופיע וכמו שמצינו בקריעת ים סוף שהים לא נבקע אלא לאחר שנחשון בן עמינדב קפץ למים, כלומר שהוא בעצם היה שותף לרבש"ע בעשיית הנס.

סיכום

לאור זה ניתן לומר שמכיוון שצד האמונה והתקווה אצל הנשים הוא יותר חזק ויותר דומיננטי מאשר הגברים, לכן דווקא אצלן תלינו את כל מצוות הלילה בדי' כוסות שהן סמל לאמונה ותקווה⁸. יהיו דברים אלו לעילוי נשמתן של טלי חטואל ובנותיה הי"ד שעלו בסערה השמימה מתוך מסירות נפש על קדושת שמו הגדול, על עמו ונחלתו, בחייהן ובמותן הן היו סמל של אמונה ותקווה גדולה של בנין עם ישראל וגאולתו בנחלתו.

---

⁸ מה עוד שמעיקר הדין נשים היו צריכות להיות פטורות בכלל מן המצוות בלילה זה מדין מצוות שהזמן גרמא, משא"כ הגברים שעיקר החיוב הוא מדין קיום מצוות התורה וגם אצלם הצד האמונה והתקווה היו חלשים יותר.